This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD
LIBRARIES
P3-91

אויסגאבע פון ד״ר י. פרענקעל אונ ניכל וועבש

דער
הויז-דאקטאר

I.

עצות צו היטען די געזונדהייט אונ היגיענישע מיטעלען וועגען

דעדאקטורט

פון דאקטאר י. פרענקעל

דעראקטורט אין זשארקאן פון מיכל וועבער

STANFO
LIBRARI
P3-9

אויסגאבע פון ד"ר י. פרענקעל אונ מיכל ווענגעד

דער
הויז-דאקטער

I.

עצות צו היטען די געזונדהייט אונ היגיענישע מיטלען גענעזונג

דעדאקטירט

פון דאקטאר י. פרענקעל

פראפעסיאר אין זשאנגאן פון מיכל ווענגעד

אויסגאבע פון ד״ר פֿרענקעל אוּן מיכל וועבער .

דער

הויז-דאקטאר

באזוגט צו הויבן די געזונדהייט אוּן הינגענישע פֿיטלעך נעגען קראנקהייטען .

בעראַרבייטעט

פון **דאקטאר י. פרענקעל**

בעאַרבייטעט אין זשאַרגאן דוּרך מיכל וויבער .

וואַרשא

תרנ״ה

ДЕРЪ ГАУЗДОКТОРЪ

т. е.

ДОМАШНІЙ ВРАЧЪ

Гигіеническія статьи подъ редакціей доктора **И. ФРЕНКЕЛЬ**

составилъ въ жаргонѣ

М. Веберъ.

ВАРШАВА.

1895.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 30 Мая 1895 года.

Варшава. Въ типографіи А. Гинса. Новозельная № 47.

אינהאלט פונ׳ם בוך:

1) די נעבייד פונ׳ם קאפּער.
2) צו וואס דינט יעדעס אבר.
3) קראנקהייטן פון יעדען אבר בעזונדער.
4) וויאזוי מען ברויך צו: עסן, טרונקען, קליידן זיך אוג וואהנען, קדי נעזונד צו זיין.
5) וועלכן א קינד ווען עס ווערט נעבוירן אוג אזאלכע קראנקהייטן וואס טעלכן די בעשעפידונג (כילה) צום 8 טען טאג.
6) וועלכן דאר צייט ווען עס ערווועקט זיך דאס נעשלעכט בייאזדר אוג נקבה אוג די נעפאהרליכקייט פון צו פריה ערווועקטע תאוה: אנאניזם בייי יונגלינג אוג מיידלעך, פאלוציע, אנטטעקנדע קראנקהייטן פון די נעשלעכטס-אברים.
7) פרויען-קראנקהייטן: פאר דער קינפעם, בשעת דער קינפעם אוג דערנאך.
8) אנשטעקנדע קראנקהייטן: טיפוס, חלי־דע, פאזלען, שארלאך, פאקען, דיפטעריט, קרופ, רויז, דיזענטעריע, כאלוש, שווינדזוכט, קרעץ, פארך, א. ז. וו.
9) קראנקהייטן פונ׳ם בלוט: בלאטוועיניט, קרבוט,

סָקְרופּול,
צוקער-קָרָענק,
רָעבאטָען,
פֿאדאגְרא,
גָּנְגְרִיעָ קָרָענק א. ז. ווי.
10) נָעהִירָן - קָבאָנקהַייטָן:
נָעהִירָן-אָנְצִינְדונג,
וואסָער אין דִי נָעהִירָן,
אַפֿאפָּלָעקסָיָע,
קָאפּ-שְׁמֶערצָן,
קָאנְוואוּלסָיָע א. ז. ווי.
11) קָבאָנקהַייטָן פוּנ׳ם רוקָן-
בָּארָק אוּן דִי נָערוָען.
12) קָבאָנקהַייטָן פוּן דָעם נָאז,
דִי קָעהָל אוּן דִי לוּנְגָען.
13) קָבאָנקהַייטָן פוּנ׳ם הָערָץ אוּן
דִי אָדָערָן.
14) קָבאָנקהַייטָן פוּן דִי צָאהָן,
פוּנ׳ם מוּיל, פוּנ׳ם קָאנָען

אוּן דִי נָעדָערָעם;
לָעבָּער-קָרָאנְקהַייט,
נָעלְבזוכְט א. ז. ווי.
15) אַקִילָע אוּן הָעמָארִידָען.
16) נִיעָרָן-קָבאָנקהַייט אוּן בְּלָאז-
קָבאָנקהַייט (אוּנְטָערְנָעלְמָאסָנָע
אוּרִין-לָאזָען).
17) שְׁטֵיינָער קָבאָנקהַייטָן.
18) וָוערָעם בַּיי קִינְדָער אוּן עָר-
וַואקְסָענָע.
19) וְוִינְטָערשָׁע קָבאָנקהַייטָן:
טְרִיפָֿער,
שְׁנוּפָֿער
אוּן סְטִיפִֿילִים.
20) הוּנְט - קָבאָנקהַייטָן:
אוֹיסְשְׁלָאג, לִישַׁי,
הָאאר- אוּן - נָאגָל-קָבאָנק-
הַייטָן א. ז. ווי.

פֿאַרעדע.

בײַ יעדען פֿאלק אין יעדערע טפֿראַכע געפֿינען זיך פֿאלקס-בֿיכלעך פֿיר הינגעגע אונ עס קומט זיי פֿלייסיג יעדער מענש ואס דאס געוונד איז איהם טהײַער, אונ זיי בֿרינגען איהם נוצן פֿיל מעהר ווי פֿערשידענע מאַשׂה בֿיכלעך. אונ ווען אַזאלכע בֿיכלעך בֿרעכענען נוצן בײַ אלע פֿעלקער בֿרויכען זיי נאָך פֿיל מעהר נוצן צו בֿרענגען בײַ אונז איבער דריי אורזאכן: 1) בײַ אונז קען כּמעט יעדער זיך נצינגער לעזען, אונ אפֿילו פֿראַסטע פֿרוזען, בעלי-מלאכות דינסטאג א. ז. ו. ו. ; 2) יעדער יוד וואַרום עהר מאר זיין געוונד אונ ווייל ווסקען ווי אזוי זיך אבצוהונטען פון קראנקהייט ; 3) עס געפֿינען זיך בײַ אונז פֿיל מעהר ווי בײַ אנדערע פֿעלקער פֿרומע לײַט ואס דורך דעם ואס זיי ענגען גיט בעקאנט מיט דער הינגענע פֿאלען זיי זעהר אפֿט אריין אין דער נעץ פון שׂרעקליכער קראנקהייט (ווענען וועלכער סיר ווילען שפּעטער רעדען), אונ נור איינאיינצינע רעטונג איז פֿיר זיי צו זיין בעקאנט מיט דער זאך.

דער געדאנק האט אונז בעוואגען צו דער ארבייט : ארום צוגעבען קלייניע פֿאלקס-בֿיכלעך פֿיר הינגענע, אין ווילכע סיר ווילען זיך בעסיהען צוגענבען עטוואס ענטשלאגען אויף דעם ענדע אונ יעדער לעזערין אַ בעגריף אין ואס בעשטעהט די גיזונדהייט פונ׳ם מענטשלאכען קערפּער, ואס טען טוז גיעדענקען כּדי גיזונד צו זיין, ואס איז אזוינ׳ס אַ קראנקהייט אונ ווי אזוי טען קען זיך פון איהר פֿערהוטען אדער רעטטען.

סיר ווייסען, אז סיי וב עלעהרטע ענגען גיט צופֿרידען פון ארויסגעבען פֿאלקס-בֿיכלעך דעם המון צו לערנען דאס ואס גיהער אן דער כּדי זאכען, אונ אפֿילו די קלענסטע פֿארשריפֿט גענען אַ קראנקהייט געפֿעלט זיי גיט; זיי זאכען, אונ ענגען אפֿילו גרעבט, אז ווען דאס פֿאלק ווערט בעקאנט מיט די פֿאר-שריפֿטען רעדען זיי זיך אין אז זיי קאנען זיך בעגעהן אהן אַ דאקטאר, אונ דאס קען גורם זיין פֿיל אונגליקליכע פֿאלען; נור יעדאך ווייסען סיר אבער, אז בײַ אונזער פֿאלק אהן אַ וואלע בֿיכלעך פֿיל קראנקהייטען אונ דאס גורם זיין פֿיל אונגליקליכע פֿאלען, אונ עס קומט אזוי אז ווי מען בעווייזט בעזונטע לײַט ווי זיי זאלען זיך הייטען פֿון קראנקהייט אַ זאך ואס דורך דעם המון אפֿענען דיא אויגען אונ בעקאנט מאכען מיט די ערשטע ווינטגע כּללים וועגען דער גיזונדהייט. נור דעפֿאלס ווען דער פֿראפֿעסער בעגנט ווען ווסקען איז ווען בײַ אים קראנק ווערען אונ ווי אזוי טען קען זיך פון קראנקהייט פֿערהוטען, נור דעמאלס ווען פֿערשטעהן

צו שָׁאטָן דִי הָבָה אוּן וָעט נִם וְיַיבָּן אִין קִין נאַרְשָׁע עֲצוֹת פוּן דִי אַלְטָע וַוייבָּער וּכְרוֹכָה .

אִיבְּרִיגָענְס אִיז דָאךְ דִי פְּעדִיצִין אוֹיךְ א הָבָה וִוי אַלְע אַנְדָערָע חָכְמוֹת , אוּן דִי גָעלָערְטָע הָאבָּן שׁוֹין לַאנְג אוֹיפְגָעהָערְט צו הַאלְטָן דִי וִויסָענשַׁאפְטָן בְּכוֹד , נור אַלְטָעם וָערְט פְּרִיי אָפְּפָּן בְּעַהאנְדָעלְט , דָערִיבָּער מָאג מָן דָאךְ אוּנְזער פָּאלְק אוֹיךְ גָעבָּן א בְּענְרִיף פוּן דָער חָכְמָה .

דִי בִּיכָלָעךְ וָואם מִיר שְׁרַייבָּן אוּנְטָער דָעם טִיטוּל "דָער הוּיז–דָאקְטָאר" וַיעלָן עָרְשַׁיינָן אִין הָעפְטָלָעךְ ; יְעדָעם הָעפְטָעל וָועט עֻנְטְהַאלְטָן א נאַנְצָע זַאךְ אָדָער עָטְלִיכָע נאַנְצָע זאכָן , אַזוי אַז יְעדָעם אַיינְצִינָע הָעפְטָעל וָועט זַיין א בִּיכָעל פַאר זִיךְ , אוּן וָער עָס וָעט וָאמָלָן דִי הָעפְטָלָעךְ וָואם וַועלָן אִיהּ אַרוּים נָעהָן וָועט עָר הָאבָּן אַיין גְרוֹיס בּוּךְ אִין וָועלְכָעם עָס וָועלָן זִיךְ גָעפִינָן אַלְע יְדִיעוֹת וָועגָן מֶענְשׁלִי-כָער גָעזוּנְדהַייט אוּן קְרַאנְקְהַייט .

יָעדָער עִנְין וָועט זַיין עָרְקְלָערְט פָּאפּוּלָער , דַייטְלִיךְ , אַז יָעדָער לָעזָער אוּן יָעדָע עָזוֹנְרִין וָועט עָר הָאבָּן גוּט פַארְשְׁטָענְדִיקְט פַאר וָואם דִי דָאקְטוֹירִים הַייסָן אַזוי טָהוּן , אוּן כְּשֶׁלָּא וָועט דָאם פָּאקְט טַאקִי אָב הַיסָן דִי פַארְשְׁרִיפְטָן אוּן וָועט זִיךְ אַזוי פִּירָן אוּן וָועט זַיין בֶּעזוּנְטָעם פוּן פִּיל קְרַאנְקְהַייטָן .

כְּבֵי צו פֶּערְשְׁטָעהָן וָואם אִיז אַזוינְס א קְרַאנְקְהַייט אוּן אִין וָואם בֶּעשְׁטֶעהט דִי גָעזוּנְדהַייט פוּנְס מֶענְש , כּוּז מָן עָרְשְׁטָענְס וִויסָן וִוי אַזוי דָער מֶענְשׁלִיכָער קָארְפָּער אִיז גָעבּוּיעט אוּן אִין וָואם בֶּעשְׁטֶעהט דִי טְהָאטִיגְקַייט פוּן יָעדָעם אֵבֶר , וִוי לְכָשֶׁל צו וָואם נוּצָן דִי זוֹנָען , וָואם טָהוּט דָאם הָערְץ , וָואם וַוירְקְט דִי רֻעבָּער א. ז. ו. , דָערִיבָּער נִיבָּן מִיר אִין דִי עֶרְשְׁטָע הָעפְטָלָעךְ א קוּרְצָע בֶּעשְׁרַייבּוּנְג פוּנְס מֶענְשׁלִיכָן קָארְפָּער , וִוי אַזוי עָר אִיז גָעבּוּיעט אוּן וָואס אִיז דִי וַוירְקוּנְג פוּן יָעדָעם אֵבֶר , דָאם הַייסְט כִּיר שְׁרַייבָּן א קוּרְצָע אַנאטָאמִיע אוּן פִיזיאָלָאגִיע . דִי קוּרְצָע בֶּעשְׁרַייבּוּנְג פוּן דֶער מֶענְשׁלִיכָן קָארְפָּער-גָעבַּיידע אוּן זַיין לֶעבָּן אִיז זָעהר אוֹנְטֶערְשִׁיידְלִיךְ פִּיר יָעדָן מֶענְש וָואס וִויל זִיךְ וֶועלְבְּטָט קָאנָּן , – אוּן וָער וִויל דָען נִיט זִיךְ קָאנָּן ? – דָערִיבָּער דָאטְף דִי בֶּעשְׁרַייבּוּנְג פוּן אָנָּפָאנְג אִז נִיט אַזוי אַנְצִיהָענְד וִוי אַ רָאמָאן אָדָער א בַּעשָׂה-בִּיכָעל יָעדָאךְ וָועט זִי דָעם לֶיזָער אִינְטֶערֶסִירָן , אִיבֶּערהוֹיפְּט וָען עָר וָועט זָהָען דָעם וִויכְטִיגָן גוּצָן וָואס דָאם לֶעזָן וָועט אִיהם בְּרֶענְגָן בְּשַׁעת עָר וָועט לֶעזָן דִי הִיסְטָאריָשׁ פָּארְשְׁרִיפְטָן וָואס וָועלָן נָאכְקוּמְטָן .

ערשטעס קאפיטעל.

די געביידע פונם קארפּער.

די נעביידע פונם מענשלעכן קארפּער איז זעהר פּערוויקעלט, דאם הייסט צוזאמענגעשטעלט פון זעהר פיל פּערשידענע חלקים וואס זיינם איז פּערבונדן מים דעם צווייטן, זוי אין א מאשינע ווען בּעשטעהט פון פיל גרויסע קלייע ראדלעך וואס יעדעס ראדל איז פּערבונדן מים דעם צווייטן; אבּער עס איז נים דא אויך דער ווען אזא כאשינע וואס זאל זיין זוי צוזאמענגעשטעלט ווי דער מענשלעכער קארפּער. אוז דערבּער כּדי דער ערשטער זאל זיך נים פּערלירן אין די אינצינע חלקים גיבּען מיר אים דא פּאר אלגעמיינע אנווייזונגען וועגן דעם פּרינציפ פון דער אלגעמיינער געבּייד פונם קארפּער; מיר גיבּען צייט פּריהער א בּעגריף פון דער נאטּור מאשינע אים אלגעמיין אוז דערנאך ווען איהר ערקענט בּעזונדער יעדעס ראד אוז יעדעס ראדל.

דא דאם איהר א פּינטל ווען כּשטעלט פּאר צוגעפּענעם מענשלעכן קארפּער.

כּינוי 1.

(זעה נאך דעם פּאדערבּאם).

איהר זעהט אז דער קארפּער בּעשטעהט הויפּטזאכלעך פון דריי טהיילן: דער קאפּף, דער מיטעלקארפּער אוז די ענדען, דאם הייסט העגד אוז פים.

א י נ ם קאפּף ענפּינט זיך דער מוח (די געהירן). ער נוצט צו דריי זאכן: ערשטענם ער איז דער קאניג ווילכער רעגירט כּים צוליב אבּרים פּונ׳ם קארפּער, בּעפּעהלט ווען יעדעס אבּר דאם צו טהון, ער בּעווענט יעדעס איינצינע ראדל פון דער נרויסער מאשינע; צווייטענם דער מוח איז זיך אזא קראפט אז ער ערקענט די ווילט ארום אינו, אוז דריטענם ער בּעזיצט צוויי־ערליכע קראפט אז ער קען זיך אבּנעבּען רעבנונג פון דעם אילעם ווען ער דאם ערקענט ארום אינו, ווען ער זאל טהון מים זיין וואלט דער ווילט ארום אינו; כּים צוויי ווארט דער מוח איז דער קאניג פונ׳ם נאנצן קארפּער: ער רעגולירט די טהעטיגקייט פון יעדעס אבּר ווען ער זאל טהון נעשיקט אוז שנעל, ווען לאנגזאם אוז פּאטּעלזיך אדער ווען ער זאל נאר נים טהון; דורך דעם זעהן, הערן א. ו. ער נוצט דער מוח די ווילט ווען אים ארום אינו אוז וויסט ווען עס טהוט זיך ארום איהם; ער רעגולירט אוז בּעפּעהלט דעם קארפּער ווען ער זאל טהון אזוי אדער אנדערש.

דערבײַ ווען דער מוֹח ווערט בעשאדיגט פון א קלאפ אדער דרוק א קראנקהײט, ווענט זיך ווי־עלכעם טהיל פון מוֹח איז קראנק געוואָרן; ווי באלד ווען ווערט בעשאדיגט דאס טהיל פוּנ׳ם מוֹח ווי־עלכעם בעשעפטיגט זיך דער מיט, וואס עס בעזעצט די אבֿרים צו טהון, הערט אויף די טהאטיגקייט פון אייגעם אדער פון עמיצע אבֿרים, דאס הייסט זיי ווערן פאראליזירט; ווי באלד ווען ווערט בעשאדיגט דאס טהייל פוּנ׳ם מוֹח ווי־עלכעם האלט אין זיך די חושים אוּנ ערקענט די וועלט ארום אונז, קען דער מענש פערלירן דאס זעהן, דאס הערן אדער אנדערע חושים; ווי באלד עס ווערט בעשאדיגט דאס טהייל מוֹח ווי־עלכעם דענקט, דעמאלם קען דער מענש נעהן, זעהן אוּנ הערן, אבֿער ער קען נים דענקען, ער פערלירט דעם זינען. (ווענען דעם מוֹח אוּנ זיינע קראנקהייטען אויספיהרלעך ווען איהר נעפינען שפעטער).

דער סיטץ פון דער טהייל זיך אויף צ שׂכל: די בדוסטשטיג אוּנ דער בויך. אין דער בדוסטשטיג נעפינען זיך איבערהויפט צוויי אבֿרים: דאס הערץ אוּנ די לונגען.

דאס הערץ לינט נאהנעמער צו דער לינקער זיים פון דער בדוסט אוּנ עס בעשטעהט פון א טאַרבע אויס דיק פלייש פול מיט בלוט. אין דער טאַרבע אריין נימט זיך שטענדיג בלוט אוּנ זי, בשעת זי קונטשעט זיך אין, שטויסט זי פון זיך ארוים דאס בלוט אין א מענגע רינע ראהרלעך, וועלכע צונעהען זיך ארויף אוּנ אראב איבער דעם נאנצען קערפער אוּנ זיי טרענען דאס בלוט אין די וויסטמע וויגקעלעך פוּנ׳ם קערפער אוּנ דערמיט (מיט דעם בלוט) ערוואָרמען זיי אוּנ נאהרען דעם נאנצען קערפער. דאס הערץ איז אלזא אהנליך צו א באמפף קעטל וואס הויבט נרויס אוּנ קלייע ראהרען צוטראגט ער דעם באמפף אין פערשידענע זיטען פון דער באזע צו וועלכער ער דינט. איהר עדער ארבט פוּנ׳ם קערפער צו טען קענט צו א פינגער קען כּען שפירן וי יעדע וויילע קוכט צו א פרישער שטראם פון בלוט וואס דאס הערץ שטעלט צו רוהע דאס ראהרלעך צו ערוואָרמען אוּנ צו ערנאהרען דאס ארבט. אם בעסטען קען מען דאס שפירן דאבֿרט וואו די בלוט־ראהרען וועלבע מען רופט ארטעריען נעפינען זיך נאהנעמער צו דער אויסענזיינזטער זיים פוּנ׳ם קערפער דאס הייסט צו דער הויט, וויי לענגל בי די שלעפען, אונטער דעם נראבען פינגער בי דער האנד וכדומה איהר ארמשר וואס כען טאפט דעם באפק. דאס הערץ קונטשעט זיך אין בי א נעזונטען דערוואקסענעם סענש נעווואהנליך אנ׳ערך פון 80 טאל אין יעדע כינוט. ווי באלד דאס הערץ הערט אויף צו ווירקען רוהע עפעם א׳נ׳אורזאכע, בעקומט דער קערפער נים קיין ערנאהרונג אוּנ קיין וואַרעם אוּנ שטארבט. וי באלד דאס הערץ ויערט שוואך אוּנ עס קען זיך נים שטארק צוזאמקונטשען,

קען דאס בלוט נור צוקומען צו די נאהינטע ארטעריען אבער נים צו די וויטע טהיילען פוג׳ם קארפער . דערביי טוואכט מען וען דאס הערץ איז זהר אבנעשוואכט ענען די טהיילען פוג׳ם קארפער ואס ענפינען זיך וויט פוג׳ם הערץ, ווי זקשל די ענדע פון דער הענד אוג פון דים אוג פיס אוג אימער קאלט . ווי באלד מען בינד שטארק צו א פינגער מים א פאדעם, דרוקט מען דערמים שטארק צו די ארטעריען פוג׳ם פינגער אוג דאס בלוט קען נים צוקומען צום ענד פוג׳ם פינגער, אוג דערביי קומט קיין נים צו דעם פינגער בלוי, אוג ווען מען זאל אזוי לאנג האלטען פארבונדען ווערט דער פינגער אין נאנצען שטארבען , דאס הייסט ער ווערט נאנגרענירטן . טהייל קאל איז דאס הערץ שלעכט גענוג אוג דערביי קורטשעט עס זיך נים רעגולאר אוג דערפון קומט דאס אז צו איין אבר קומט צו צופיל בלוט אוג צום צווייטען צו ווענג , אוג דאס איז גורם פיל קראנק הייטען ווענען ווערען שפעטער שרייבען .

די לונגען ערפילען די נאנצע ברוסטשטייג . דאס איז א נאנץ עדעלער אבר , בעשטעהט פון ווהר א נרויסער מענג נאנץ קליינע אוג דינע בלאזלעך ווערען זעגן אלע צוואממען איבערנעצויגען מים א דינע הייטעל . די נאנצע לונגען טהיילען זיך איף 2 העלפטען , א רעכטע אוג א לינקע , אוג צווישען זיי ליגט דאס הערץ אזוי וי צווישען 2 קישענס . די בלאזלעך פון דיא לונגען קענען זיך אנבלאזען מים לופט אוג צוריק פאר-אנדער פאלקן , אוג דערביי קענען זיך אנבלאזען די לונגען אין נאנצען זיך אויפבלאזען אוג צוריק פארנדער פאלקן . דאס אבר (דיא לונגען) שפילט ווהר א ויכטיגע ראלע אינ׳ם לעבען פוג׳ם קארפער . איהר ווייסט שוין אז דאס הערץ צושיקט דאס בלוט אויבער דעם נאנצען קארפער כדי איהם צו ערנאהרען אוג צו וארמען . נור איהר כוזט אבער ווי׳סען אז בשעה דאס בלוט געהט אזוי אויבער דעם קארפער אוג טהוט זיין מלאבה , ווערט עס דערבי איף דעם ווע: פערשוונדיגט מים פערדארבענע נאזען ואס עס זאפט אין זיך ארין פון קארפער , עס ווערט דערפון דונקעל אין דער פארב , אוג כדי עס זאל נעהן א קעגען נוצען דעם קארפער מוז עס פון צייט צו צייט אויסערנעזופטערט ווערען , ארוים צו נאזען פון זיך די פערדארבענע נאזען אוג זיך אנזאפען מים פריש נוטע נאזען ווענען נאטהיג צום נארכען אוג ווארכען דעם קארפער . עבען צו דעם אויסרופטערען פוג׳ם בלוט דינען די לונגען , ווי זענען דאס דער ווענטילאטאר פאר דעם בלוט . דאס בלוט קומט דאהין איבער דעם נאנצען קארפער, עס קריגט אלע ארום אין אלע אדערס , עס מוז אבער ארויף נעהן אוף דוך די לונגען , אוג עבען דארט קומט עס זיך צוזאמען מים דער פרישער לופט וועלכע די לונגען ציהען אין זיך ארויס אלע וויסע , אוג אזוי ערנאהרען לופטערט זיך דאס בלוט , עס ווערט ערפריסט , רוים אוג עס נעהט ווידער צוריק ערנאהרען אוג ווארכען דעם קארפער .

די לונגן ווערער אפהעלפן ניט דורך ארויס די שלעכטע נאטן אוג ציהן ווערער ארין
פרישע לופט א.ז.ו.ו. נעוואהנליך ציהט יעדער ערנאקענער מענש ארין אן די לונגן
פרישע לופט צו ריינigen דאם בלוט, דאם היצט, נעוואהנליך אפהעלפן מיר 18 מאל אין
יעדע מינוט. בייי דעם אויסהעלפן ווערן די לונגן אויסגעבלאזן אוג אויס-
נעבריינגט מיט זיי ווערם אויך די ברוכט אויסגעהויבן, אוג בייי דעם
איסקאפהעלפן, דאם היצט ווען די לופט נעהם צוריק ארויס פון די לונגן,
ווערן זיי (די לונגן) פארנאנדער נעפאלן אוג צוזאמעם מיט זיי ווערם אויך
די ברוכט פלאך. ווי באלד אז דורך עפים אי'נ'אורזאכע קען דער מענש ניט
אריין ציהן אין זיך גוין לופט, לעכל ווען מען דרוקט צו דעם האלז אדער ווען
די נאזע וואם דורך איהר נעהם אריין די לופט אין די לונגן איז פערשטאפט
נעוואָרן כיט עפים אַ האַרטע זאך וואם דער מענש האם אייננעשלונגן, אדער
זי איז פארנאפען נעוואָרן כיט וואסער, דעפאלס קען זיך דאם בלוט ניט
איבערלופטערן, עס ווערם אין נאנצן בלוי אוג עס טוג ניט צו ערנאהרן
דעם קארפער, דערביי ווערם בייי א זאלבע פאלע דאם פנים בלוי, דער
מענש קומיקם זיך, אוג ווי באלד דאם רויערם לאנג מוג דער מענש שטארבן. —
ווען ריינער עם איז די לופט ווי עלבע דער מענש ציהם אין זיך ארין בייים אטהעמן,
לופטערם זיך דאם בלום אלץ בעסער אוג עס ערנאהרם בעסער דעם קארפער.

די לונגן זענן א נאנץ עדעפס אבר אוג דערביי ווערן זיי אויך ועהר
לייכט פערדארבן. אם פעהרפטן זענשן שטארבן פון דעם ווען די לונגן
ווערן פערדארבן: די קראנקהייט רופט מען שווינדזוכט. (אויספיהרליכער ווענן
די לונגן אוג זיערע קראנקהייטן שפעטער).

אינ'ב ב'ו'ך נעפינן זיך די היפט-אדרים: דער פאנן, די נעדערם,
די לעבער, די מילץ, די ניערן, די בלאז אוג די נעשלעכטם-אדרים.

דער פאנ'ן' ווהם איז וויי א זאך אוג ער ריכם אין דער לונקער
אייבערשטער זיים אינ'ם בי'ך. אין דעם זאק קוכם אריין דאם עסטן אוג דאם
טרינקען ווען דער מענש בדינגם אריין דורך דעם מונד. ער (דער פאנן) ארבייים
אי'ם אזאלבע כינים זאפט ווען פערדייהן דאם עסטן אוג מיט זיין שטענדיגער
בעוועגונג כיפם ער אוים דאם עסטן מיט די זאפטן בדי דאם זאר ווערן
בעסער פערדייהם אוג דערנאך שמויפם ער ארויס דאם פערדייהטע עסטן
אין די נעדערם אריין. ווען דער פאנן איז נעזונד פערבליבם דאם עסטן
אין אהב ניט לאנג, עס ווערם שנעלל פארדייהם אוג עס נעהם אין די נעדערם
אריין. ווען אבער דער פאנן איז ניט נעזונד, איז אינם פון די בייד: אדער
דאם עסטן ווען קוכם אריין אין אהם ווערם באלד צוריק ארויס נעשמוצן
דורך דעם מונד, דאם היצט מען בדערם אויס דאם עסטן, אדער דער
פאנן איז אים שטאנד צו פערדייהן ניר א מהייל פונ'ם עסטן, אוג א מהייל

דערפון בקייבט ליגן אונפערדייהעט אינ׳ם באגן , עם פוילט דארט אונ דערפון ווערט די צונג פארדעקט מיט שלייס , עם איז ניט גוט אין מיל , באן דאס קיין אפפעטים , עס טהוט ווה בי דעם נרוב־על אונטער דעם הערץ , דער באגן ווערט אויפגעבלאזן פון די נאזען ווען ענטשטעהן אין איהם פון דעם עסבן ווען פוילט דארט , אונ זא וייטער . ווען דער צוטאגר רויערט לאנג ענטשטעהט פון דעם א מאגן־קאטאר אונ דעמאלס קען דער מאגן ניט פערדייהן נור ווהר ליידט באלס . ווער עס פערנאכלאסיגט א מאגן־קאטאר ניט באלד אויס צוהיילן , דער קען זיך מיטשען דאס נאנצע לעבן כים דעם־קאטאר .

די ג ע ר ע ם ווענן א פארטזעצונג פונ׳ם מאגן ; דאס איז א לאנגער קאנאל ווען הייבט זיך אן פונ׳ם מאגן אונ ענדיגט זיך בייי דעם אויסנאנג . די נעדעדעם פארנעפטן דאס נרעסטע טהייל פונ׳ם בויך . ווי האבן דרייערלי בעשאפטיגונגן : 1) ווי נעכטן צו דאס צוקאלטע אונ א טהייל פונם פאר־דייהעט עסן פונ׳ם מאגן אונ דורך פערשידענ זאפטן פערדייהן ווי עס נאך ; 2) ווי ווייגן אויס פונ׳ם פירדייהעטן עסן דאס ווען איז נעטהיג פיר דעם בלוט, דאס הייבט דעם זאפט ווועלבער נוצט דעם קארפער ; 3) דורך ווייטר שטענדיג בעוועגונג אונ צייטקורצען שטויטן ווי דאס עסן , נאבדעם ווי דאס וויבטיג חלק איז טון צייגזאפט נעווארן אין בלוט אדרים/ווען א קאל וייטער אונ ווייטער , אונ אויערנאך נעהט עס ארוים פון אונטן מיט דעם אויסנאנג . אזוי טהוט זיך ווען די נעדעדעם ווענן נעזונד . אבער ווען ווי ווענן קראנק קען ניין צייכן פון די בייד : אדער ווי קורטשן זיך צו שטארק אונ שטויטן אדאב דאס עסן צו שנעלל אייבער ווי ווייגן אויס דערפון דעם זאפט ווועלבער נוצט דעם בלוט , דאס הייבט דער כענט דאס שלשול (אפטש שטוהלנאנג) , אדער ווי בעווענן זיך ווהר פויל , לאנגזאם אונ שטויקן ניט ארוים רענערבאסיג דאס פארדייהעט עסן אונ דאס פערזאמטעלט זיך צופיל אונ שטערט דאס פארדייהן , דאס הייבט דער כענט בעקומט אבדטרוקצאן (פערשטאפונג) . טהייל קאל פערלויבט די נעדעדעם אונ ווייגן קראנקהייטן שפעטר).

די לעבער ליגט אין דער רעכטער זייט פונ׳ם מאגן אין דער רעכטן אייבערשטער זייט אינ׳ם בויך . דאס איז א נרוס אבר אונ עם דינט פיהרטעט א׳ם צוזאמענבייטן נאל . די נאל ווען ארבייט זיך אויס אין דער לעבער פערזאמעלט זיך אין א בעזונדערן בייטל אריין (נאל־בייטל) אונ ז׳ נימט זיך דורך רינג ראהר־לעך אין די נעדעדעם אריין אונ נוצט צום פארדייהן . ווי באלד דאס ראהרע , דורך ווענקם די נאל ברוך א דורך צו נעהן אין די נעדעדעם אריין , פארטאפט

זיך מיט שלעכט אוג די נאל קען נים א דורך געהן , פֿערצאמעלט זי זיך אין די לעבער צו פיל אוג אנשטאט ארויס צו גאנג ען ווערט זי אריינגעצאפט אינ׳ם בלוט ; דעסאלס בעקומט דאס בלוט א געלבע פארב אוג עס פארבט דעם נאנצן קאָרפּער אויך גלעלב ; דאס רופט מען .גלעלבזוכט׳ (די גלעלבע זוכט) . אויך קען זיך טהייל מאל טרעפֿן אז די נאל פֿערהארטעט זיך אוג עס ווערן פון איהר קליינע טפּיינדלעך , זיי קענען נים דורך גהן דורך דעם דינעם רהאהרל אוג פארשטאפֿן עס אוג דערפון קומט אויך די גלעלבזוכט . ווי באלד די שמיינדלעך זענען נרויס אוג שפּארן שטארק דעם קאנאל פון דער נאל , בעקומט דער מענש אויסער די גלעלבזוכט אויך שטארקע שמערצען אין דער זייט פון דער לעבער . (אויספֿיהרליכער שפּעטער) .

די מילץ ליגט אונטער די רינקע ריפֿען אוג זי גיהער צו די אדערים וועלבע ארבייטען אויס דאס בלוט . בײ אנשטעקענדער (זאראזליוע) קראנקהייט ווערט די מילץ נרויס אוג לוים דעם ערקענט מען אפט די קראנקהייט . נור ווען די קראנקהייט נעהט ארבער ווערט די מילץ צוריק קליין . בעהרכמען טהייל פֿערנעסערט זיך די מילץ בײ א פּיעבער , אוג ווי באלד דאס דוערט נאנג בײַבט אפט די מילץ נרויס אויך שנעדריג , אוג לוים דעם קען מען ערקענען אז א מענש דאס א מאל נעליטען פּיעבער .

די נ י ר ען ווענען צוויי נלייבע אדערים , ענדעם איז נרויס ווי אפּיסל , אוג זיי בענינען זיך פון הונמען אין דעם אייבערשטען טהייל פונ׳ם בויך . דאס ווענען צוויי ווייכמינע אדערים , זיי דינען אלס זייערנעזיך (פילטרירען) צו פילטרירען דאס בלוט אוג ארויס צו נעמען דערפון די פארדארבענע הלקים אוג ארויס טוויען פונ׳ם קאָרפּער מיט דער אורין (הסשקה) . פון ענדען ניהען נעהט א רהאהרל אראב אין די בלאז אוג מיט זיי רינט די אורין אין דער בלאז ארין אוג פון דאנט נעהט זי ארויס פונ׳ם קאָרפּער מיט א בעזונדערען קאנאל . ווי באלד די ניהרן ווערן קאלע דורך א קראנקהייט , קענען זיי נים נוט פילטרירען דאס בלוט , אוג דאדורך פֿערבלייבן אינ׳ם בלוט טהייל פארדארבענע הלקים ווענקע קרויבען ארויס צו נעהן פונ׳ם קאָרפּער , אוג דורך דעם ווערט דער קאָרפּער דורבנענומען מיט די פארדארבענע הלקים . די פּעטעטמע ניהרן-קראנקהייט איז א׳נ׳-אנצינדונג ווענקע קומט פון פֿערקעלטונג אדער פון פיל אלקאהל (שנאפּס , בייר , ווין וכדומה). אזא אנצינדונג ניבט זיך אפט שטארק צו שפּירען דורך נעשוויללענע קרעבען , שרעקליבע קאפ-שמערצען א. ז. ו. ; נור ווען אפּילו די סקנים ווענען נאך נים דא קען מען כאטשעמאל דערקענען די קראנקהייט דורך א רייכטע פּראבע מיט דער אורין : ווען מען נעמט א ביסעל אורין פון אזא קראנקען אין א נלעזל אוג בעט קאכט ביים ליכט ווערט עס ווייס ; דאס ציינט אז עס נעפינט זיך דאדרין אייי-ווייס-שטאף , ואס בײ א נעזונטען מענש נעפינט מען דאס נים אין דער אורין .

בײַ טָהַיִל קְרַאנְקָע מָענְשָׁען נָעפִּינְט זִיךְ אִין דָּעָר אוּרַיִן בַּאלְד שְׁטִיקְלָעךְ, אַזָא מִין הַארְמָע זַאלְץ, אוּג דָּאס רוּפְט בֶּעְן ג א ט , וִוי בַּאלְד דִי שְׁטִיקְלָעךְ וָענָען קְלֵיין אָדָער ש ט י ג ע ר – וִוי בַּאלְד זַיי וָענָען גְרוֹיס . וָען דִי שְׁטַיינְדְלָעךְ וָענָען גְרוֹיס קְרִיגְט אֵיינֶער דִי רַאהְרָלָעךְ וָאס פִּיהרָען דִי אוּרִין פּוּן דִי נִיר֫ן אִין דָּעָר בְּלָאז צְרִיין, זַיי פֶּערְשְׁטָאפְּען דִי רַאהְרָלָעךְ אוּג בֶּעְרַאוּרְסָהַיילָען שָׁרַעקְלִיכָּע שְׁכֶּעְרָצָען.

דִי גְ ע שְׁ לָ ע כְ ט ס - א ב ְ ר י ם . וָענָען דִי וִויכְטִיגָע אַבָּרִים וָועלָען מִיר בְּרַייטֶער שְׁרַייבָּען אִין דִי קוּנְפְּטִיגָע צַאפִּיטֶלָעךְ . דָּא אוֹיף דֶעם אָרט וָועלָען מִיר נוּר זָאגָען אַיינִיגָע וָוארְטָער וָועלְכָע עֶס בְּרוֹיךְ צוּ גֶעדֶענקָען, יֶעדֶער יוּנְגֶער מֶענְש (וָענֶער בֶּחוּר) אוּג דִי אַלֶע וָואס עֶרְצִיהָען זִינְגֶרער. דִי גֶעשְׁלֶעכְטְס-אַבָּרִים זָענָען שָׁאַרְק פֶּערְבּוּנְדֶען דוּרְךְ פִּיל קְנִיטְלָעךְ וָואס מָען רוּפְט נֶערְוָוען – כִּים דֶעם מוֹחַ, כִּים דֶעם קָאנִיג פּוּן אוּנְזֶערֶם קָארְפּער . יֶעדֶעם צוּפִּיעֶר רַייצְען פּוּן דִי גֶעשְׁלֶעכְטְס-אַבָּרִים שְׁוַואכְט וָעהר שְׁנֶעל אָב דִי גְעהִירְן אוּג קֶענֶען כַּאבֶּען דֶעם מֶענְש פַּאר דֶעם אוּנְגְלִיקְלִיכְסְטֶען צְוויִישֶׁען צֶאלֶע בְּרוּאִים . פִּיל בָּחוּרִים וָואס כַּאבֶּען אִין תְּחִלַּת גֶעבְּלִיהְם וִוי רוּיִען וָענֶען דוּרְךְ דִי שְׁלֶעכְטֶע בַּייִשְׁפִּילֶע פּוּן זַייעֶרע חֲבֵרִים אוּג דוּרְךְ אוּנְוִויסֶען פּוּן דָּעָר שֵׁאדְלִיכְקַייט פּוּן דֶער כִּיאוֹכְע כַּאָה (אֲנַאנִיזְם) נֶענַאנְגֶען יוּנְגֶערהַייט פּוּן דָּעָר וָועלְט אִין נָרוֹב צַרִיין, אֲדֶער נָאךְ פִּיל עֶרְנֶער – אִין שְׁפִּיטַאל פִּיר כְּשׁוּנָעִים ! . . .

כִּיר כַּאבֶּען אוֹיס גֶערֶעכֶענְט אַלֶע הוּיפְּט-טָהַיילֶען פּוּנ׳ם כָּארְפּער אוּג כִּיר כַּאבֶּען נָאךְ נִיט גֶעשְׁפְּרָאכֶען וָועגֶען דֶעם כַּאלְז . דֶער כַּ א לְ ז אִיז אַזוֹי וִוי אַ בְּרִיק פּוּן בֵּייגֶער כִּים פָּלַייש וָואס בָּאהֶעפְט דֶעם כָּאפְּ כִּים דֶעם כִּיכֶּעל-כָּארְפּער. דִי הוּיפְּט-טָהַיילֶען פּוּן וָועלְכֶע עֶס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער כַּאלְז וָועגֶען : בַּאלְד פּוּן פָּארְנֶעם קֶען בֶּען אָנְטַאפְּען דִי אָמְהֶעכְס-רֶאהר , אַ כַּארְמָע רָאהר וָואס בְּיהרְט דִי רוּפְט וָואס כִּיר אָמְהֶעכְטֶען אַיין אִין דִי לוּנְגֶען צְרִיין. הוּנְטֶער אִיהר נֶעפִּינְט זִיךְ דִי שְׁלַינְג-רָאהר (דֶער וַיכֶּס) , אַ וַוייכֶע רָאהר וָואס פִּיהרְט כָּאס עֶסֶענְוַוארג אוּג דָּאס טְרִינְקָען פּוּנ׳ם מוֹיל אִין כָּאגֶען צְרִיין . פּוּן בֵּייכֶע זַיטֶען נֶעפִּינֶען זִיךְ שְׁלָאג-אָדֶערָען , דִינֶע רָאהרָלָעךְ וָואס פִּיהרָען כָּאס בְּלוּט פּוּנ׳ם כֶּערְץ צוּם כָּאפְּף , אוּג פּוּן הוּנְטֶען נֶעפִּינְט זִיךְ דָּער רִיקֶען-מוֹחַ (הוּט הַשִּׁדְרָה) , כָּאס הַייסְט דִי פֶּערְלָאנְגֶערוּנְג פּוּן דִי נֶעהִירְן וָואס צִיהְט זִיךְ וִוי אַ לַאנְגֶער וַוייסֶער שְׁטְרִיק פּוּנ׳ם מוֹחַ אִיבֶּער דֶעם נַאנֶען רִיקֶען פּוּן אִיבֶּען בִּיז אַכָּאב .

* * *

צְוויִטָּעם קַאפִּיטֶל.

דִי בַּיינֶער.

פִּיל קְרַאנְקְהַייטֶן זֶענֶען דָא וָואם דָער עִיקָר פּוּן זַיי לִיגְט אִין דִי בַּיינֶער, וִוי לָמָשָׁל אַ בֵּין צוּבְּרָעכָן, אוֹיסְלָעגְקָען אַ בֵּין, אַ־נְאָנְצִינְדִינְג אִין בֵּין, צוּ וַוייטָע בַּיינֶער, אַ בֵּין פּוּילְט, אַ הוֹקָער וּכְדוֹמֶה; אוֹיסָער דֶעם זֶענֶען בֵּיי דֶעם פָּאלְק פֶֿערְשִׁידֶענֶע שְׁטֶערְצֶען אוּנְטֶער דֶעם נָאמֶן „עֶם בְּרֶעכָן דִי בַּיינֶער", „עֶם שְׁטֶערְצְט אִין דִי בַּיינֶער" א. ז. וו. אוּנ בֶּדִי דֶער זֶענֶער זָאל וִוסָּען וִוי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּעזוּאוֶרנֶען זֶענֶען אַזָאלְכֶע קְרַאנְקְהַייטֶן מוּז עֶר פֶֿרְשְׁטֶענְדִיגְן בֶּעקַאנְט זֶערָען מִיט דִי בַּיינֶער אוּנ וִוסָּען וִוי אַזוֹי זַיי זֶעהֶען אוֹים אוּנ וִוי אַזוֹי זַיי זֶענֶען צוּזַאמֶענְגֶע־שְׁטֶעלְט אִינ׳ם קָארְפֶּער, אוּנ דֶערְיבֶּער קֶדַייבֶּען מִיר דָאם קַאפִּיטֶל.

דֶער מֶענְטְשְׁלִיכֶער קָארְפֶּער מֶהַיילְט זִיךְ אִים אַלֶּנְעמֵיין אוֹיף דְרֵיי הוֹפְּט־מֶהַיילֶן: 1) דֶער קָאפְּף, 2) דֶער כִּיטֶעלְקָארְפֶּער, אוּנ 3) דִי עֶקְסֶן (הָאנְד אוּנ פֻּס).

זֶעהֶם אֵיינְצֶינֶע פּוּן דִי דְרֵיי הוֹפְּטְמֶהַיילֶן בֶּעשְׁטֶהט הוֹפְּטְוַואכְלִיךְ פּוּן בַּיינֶער, פָֿלַיישׁ אוּנ הוּיט.

בַּיינֶער זֶענֶען זִיךְ אִינ׳ם מֶענְטְשְׁלִיכֶן קָארְפֶּער אַרְט־אִינ־אֶרֶךְ פּוּן צְוויי הוּנְדֶערְט אוּנ פִינְפְצִיג, זַיי פַֿארְכֶּעכֶּן דָאם גָּרֶעסְטֶע אָרְט אוּנ זֶענֶען דֶער פּוּנְדַאכֶּענְט פּוּנ׳ם קָארְפֶּער; אָהֶן דִי בַּיינֶער וָואלְט דֶער קָארְפֶּער פַֿארְנַאנְדֶער בֶּעפַֿאלֶן אוּנ וָואלְט זִיךְ נִיט בֶּעקָאנְט הַאלְטֶן. דִי בַּיינֶער דִינֶען אוֹיךְ פַֿאר אַ מוֹטֶער צוּ בֶּעהֶיטֶן פּוּן שָׁארְפֶן מֶהַיילְ דֶעלִיקַאטֶע אִינְנֶערְלִיכֶע אֲבָרִים.

אַלֶּע בַּיינֶער פּוּנ׳ם קָארְפֶּער, בְּלוֹיז אָהֶן פָֿלַיישׁ אוּנ הוּיט צוּזַאכֶּענֶענְדִיגְט אִין אַזָא אָרְדֶנוּנְג וִוי זַיי בֶּעפִֿינֶען זִיךְ אִינ׳ם לֶעבֶּעדִיגֶן קָארְפֶּער רוּפְט מֶען סְקֶעלֶעט.

דֶער קָאפְּף אִיבֶּער דֶער לִינְיע (א–א) בֶּעשְׁטֶהט פּוּן 16 בַּיינֶער וֶועלְכֶע זֶענֶען צוּזַאכֶּענֶענְדִיגְט בֶּעמָאכְט בֶּעמָאכְט צְוויי קְנָאכֶן, אַיינֶער פּוּן אִיבֶּען פָֿרְמַאכְט פּוּנ׳ם אַלֶּע זַייטֶן אוּנ אִינְוַוייניג לִיגֶען דִי גֶעהִירְן (דֶער כּוֹתֶל), אוּנ דֶער צְוויישֶׁן פּוּן אוּנְטֶן – דָאם מוֹיל; וֶועֶן מֶען זָאל צוּזַאמֶען רֶעכְנֶען דִי צָאהֶן כִּים דִי קָאפְּף־בַּיינֶער וָועט זַיין סַךְ הַכֹּל 48. אִין דֶער אוּנְטֶערְשְׁטֶער הֶעלְפְט פּוּנ׳ם קָאפְּף־בַּיין בֶּעפִֿינֶען זִיךְ 7 לֶעבֶּער: צְוויי פּוּן בֶּיידֶע זַייטֶן פִּיר דִי אוֹיגֶן, אוּנ פּוּן פָֿארֶענְט פִּינְף: 2 – דִי אוֹיגֶן 2 – נָאז לֶעבֶּער אוּנ 1 – דָאם מוֹיל.

דֶער כִּיטֶעלְקָארְפֶּער אָדֶער דֶער קָארְפּוּס בֶּעשְׁטֶהט פּוּן 64 בַּיינֶער; פּוּן זַיי 33 קְלֵיינֶע דִינְע בֵּיינְדֶלְדִּ וָואם זֶענֶען אוֹים וִוי רִינְגֶען אוּנ רִיכֶּע אַיינֶם אוֹיף דֶעם אַנְדֶערֶן אַזוֹי אַז עֶס וָועְרְט פּוּן זַיי אַ זַייל, וֶועלְכֶע מֶען רוּפְט כִּים דֶעם

ָאמָען עֶרְדָה (רוּקָען-וּוּרְצָעל) אָדער רוּקָען
זאמָען בְּעקָאפְטָע: נור וַיי לָאזָע: זיך עָמְוָאם אַ

2. פיגור

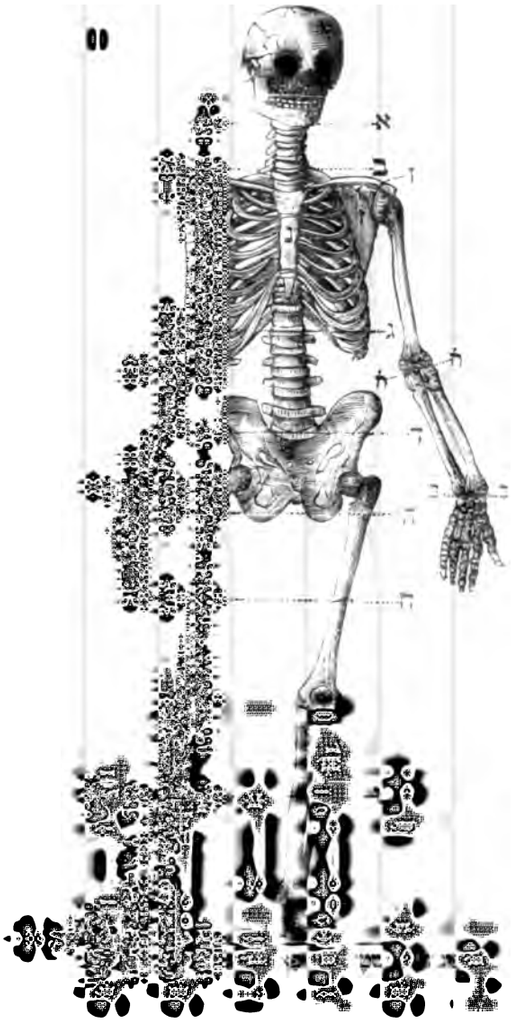

זיך פֿרײַ בײַגעבן אויף אַלעמען. אין דעם מיטל פֿון די רינגען ציהט זיך א לאַנגער קאַנאַל אונ דאַרט לינקס דער רינקען-מארך וועלכער גאַנץ פֿון די געהיַרען. די אייבערשטע זיבן רינגען (ב–ב) האַלטען דעם האַלץ אונ זיי רופֿען זיך האַלץ-רינגען. אויף דער ערשטער רינג לינקס דער קאַפּע בעזונדער, דאַס הייסט ער קען זיך פֿרײַ בעוועגען אויף אַלע זייטען. אונטער די 7 האַלץ-רינגען גאַנץ 12 רינגען וועלכע מען רופֿט רינקענהאלטער (ג–ג), צו יעדער אײַנצײַנעם רינג פֿון די 12 רינקענהאלטער איז באַפֿעסטיגט פֿון בײַדע זיטען, דאַנקט, א פּאַר לאַנגע האַלב קוילינגע בײַגער וועלכע מען רופֿט ריפֿפֿען אָדער ריפֿפֿען-בײַגער.

כּיר האַבען אַלזא 12 פּאַר אָדער 24 ריפֿפֿענבײַגער, וועלכע קומען זיך צוזאמטאָן אונ באַפֿאַסטען זיך צו א לאַנגיך פּלאַך בײַנדעל (בעצײַ-כענס אויף דער פֿיגור מיט א בוכשטאב נ) וואס מען רופֿט הערצבאַנדעל, אונ צוויישען פֿון דעם א הייל וואס זעהט אויס וויַ א שטײַג; דאס רופֿט מען ברוסטשטײַג אָדער ברוסט, דערינען געפֿינען זיך די לוגען אונ דאס הערץ. אונטער די 12 רינקענהאלטער ליגען נאָך 5 רינגען וועלכע מען רופֿט קרײַז-רינגען (ד–ד), דערנאָך נאָך 5 צוזאמטאָן גענומען רינגען – דער קרײַץ אונ דערנאָך נאָך 3 קלײַנע רינגען וואס זעהען אויס ווי א קרײַצער שוויַיף (אויף דער פֿיגור זענען זיי פֿארשטעלט). צום קרײַץ זענען בעזאַפּטען צוויי צוזאמטאָן גענומען בײַגער (צוויישען די לינקס ד–ד אונ ה–ה) וואס זענען אויס ווי א טעלער אָדער ווי א בעקען אונ אויף איהם האלט זיך אָנ-גענאַפּארט דאס נאַכטע טהייל אַרבים פונ׳ם בוך. – בײַ א פֿרויענצימער זענען די בעקענבײַנער נים אזוי שטאַרק צוזאמטאָן גענומען אונ זיי צורינקען זיך אביסעל בעסער זו געבירט.

אײַנער דער ברוסטשטײַג פון פֿארעמט געבען דעם ערשטען ריפֿפֿען-בין לינגען 2 כאַנגע בײַגער וואס זענען אויס ווי שלינקרען (ו), הונטען ווידער נעמענאײַבער זיי לינגען צוויי בײַסטע פּלאַצע בײַגער וואס זענען אויס ווי שפּאַטעלען (לאפּאַטקעס) (ז). די שולטער-בײַגער כּיט די לאפּאַטקעס פון אויבען, אונ דער בעקען פון אונטען בעזאַפּטען צום טיטעל-קאַרפּער די בעקען (האַנד אונ פֿיס), וועלכע מענטשהען פון לאנגע הויכע צילינדער בײַגער אין אַנא פֿארעמונג ווי כּיר ווערען באלד זעהן:

א) די האַנד-בײַגער.

בײַ די בעקען פון לאפּאַטקעס, אויף דעם אָרט ווי אויף דער פֿיגור איז גענומען דאס בוכשטאב (ו) נעמען זיך צוויי קוילינגע פלאַך אײַנגעבויגענע, אונ זיי זיצען צוויי קוילינדער בײַגער וואס

סיר רופֿען אָדער־עמעס (פון ז בית די ליניע 9—9). ייִדער אָדער־עמעס־בײַן איז בֿא־האָפֿטען צו דער לאפֿאמקע עדשטשענעם דורך שטיקער פֿלייש, דאס הייסט מוסקוליען וואס איין עק איז צוגעוואקסען צו דער לאפֿאמקע אוג דער צווייטער צום אָדער־עמעס־בײַן, אוג אויסער דעם ציהט זיך פון די זוימען פון קילילינע נריבֿלעך, אין וועלכע די אָדער־קאפֿלעך זיצען — א שטייפֿע הויט וועלכע בֿעהאפֿט זיך צו בֿ עקען פון די אָדער־בײַנער אוג זי האלט די אָדער־בײַנער פֿעסט אַז ייִ זי זאלען זיך קענען רוקען אוג ארומדרייען אויף אזא אופֿן אַז זיי זאלען זיך קענען אויפֿ־רעכט האלטען צוזאמטען נעבוגדען אויף אזא ווײַז אַז ס׳רוב נעלעגנקען פון צווייי בײַנער רופֿט זיך נעלענק־, אוג אזוי־ערנאך זענען בעוויזעט סרוב נעלענקען.

צו די אונטערשטע עקקען פון די אָדער־בײַנער זענען בֿעהאפֿטען בײַ יעדע האנד צווי־י צוגענע דינע בײַנער (בית דער ליניע כ—כ), זי זעהען אויס וי צווי שטעקענס צוזאמטען נעבוגדען אויף אזא אופֿן אַז זיי זאלען זיך קענען רוקען אויף דעם צווייטען זיי זאלען זיך נית קענען צוזײַדען. די צווי בײַנער קענען זיך קענען אײַנער אויף דעם צווייטען אויף פֿערשידענע אופֿנים אזוי, אז סיר קענען דעהנען די האנד אין פֿערשידענער ווענדונג חאטש בֿען בֿעוועגט נית דערבײַ די אָדערעמס.

בײַ די אונטערשטע עקקען פון די צווי בײַנער ליגען 8 קלײנע בײַנדלעך זיי זענען צוזאמטען נעבוגדען אוף אזוי צו־אַרט אַז די פֿיסט קען זיך פֿרײַ בֿעוועגען אויף אלע זײַטען.

נאך די 8 קלײנע בײַנדלעך נעפֿינען זיך 5 לאנגליכע דינע פוסט־בײַנדלעך אוג צו זיי זענען בֿעהאפֿטען די פֿינגער־בײַנער; פֿיר פֿינגער האבֿען צו 3 בײַנדלעך: ייִדער פֿינגער, נור דער נראבֿער פֿינגער האט צווי בײַנדלעך.

כ) די פוס־בײַנער.

אזוי וי די האנד־בײַנער זענען בֿעהאפֿטען צום קארפֿער דורך די לאפֿאמקעכ זענען אויך די פוס־בײַנער בֿעהאפֿטען צום בֿעקען דאס הייסט צו די צווי צוזאמטענגעוואקסענע בײַנער פון די צוויי צוזאמטענגעוואקסענע בײַנער דאס אויך אזא קיליכינ אײַנצינער פון די צוויי צוזאמטענגעוואקסענע בײַנער דאס אויך אזא קיליכינע נרובֿעל וי עס נעפֿינט זיך אין דער לאפֿאמקע, אוג אין ייִדעם נרובֿעל זיצט אַ קייליכינ קאפֿעל פון אַ שענקעלבײַן (ח). די שענקעלבײַנער זענען די לאנגסטע בײַנער אינ׳ם קארפֿער. זיי קענען זיך נית אזוי פֿרי בֿעוועגען אין אלע זייטען וי די אָדערעמס־בײַנער, זיי קענען זיך נור בֿעוועגען אזוי ווייט וי עס איז נאטהיג צום נעהען.

צו די אונטערשטע עקקען פון די שענקעלבײַנער זענען בֿעהאפֿטען בײַ ייִדעם פוס אויך צווי בײַנער (ט) אזוי וי בײַ דער האנד.

דאָרט וואו די צוויי בייגער בעהאפטן זיך צו דעם שענקעלבייון,דאס הייסט בײ יעדער קנײע, נעפינט זיך בײ יעדעם פוס א קיילעכיג בייגדעל, עס זעהט אוים ווי א האלבער עפפעל.

בײ רי אונטערשטע עקקען פון די צוויי בייגער נעפינען זיך בײ יעדעם פוס עטלעכע קורצע בייגדלעך, אונטער זיי לינט די פערזע. פון פארעגט בײ זיי לינען 5 לאנגע בייגדלעך פוכ׳ם פוסבלאט (סטאפע), נאך זיי לינען די פינגער–בייגער אויך אזוי ווי בײ די האנד, פיער פינגער צו 3 בייגדלעך אוג דער גראבער פינגער פון 2 בייגדלעך.

* * *

דער מארך פון די בייגער.

אינ׳ם חלל פון די בייגער נעפינט זיך א וייכע מאסע ועלבע טען רופט מארך פון די בייגער. די מאסע דינט צו ערנאהרען די בייגער אוג איבער דעם איז דאס אײנם פון די פאבריצירט זיך דאס בלוט אינ׳ם קארפער. דאס הוילע אין די בייגער איז זעהר נוצלוך פאר דעם קארפער, וואורום ערקעטנט איז דער בין נים אזוי שווער אוג דער קארפער איז לייכטער צו דרעגנוג, אוג צוויי־טעטנם איז דער הוילער בין שטארקער אוג זיכערער פון צו בראכן ווי ער וואלט געווען פולל. נים אלע בייגער זענען הייל פון נעבוירענהייט אן, נור זיי וועלן הייל כים דער צייט אוג וואם טעהר זיי פארגרעסערן זיך ווערם דאס הויל אין זיי אויך פארגרעסערט.

* * *

בײ א קלין קינד איז דער עקקעלעם אבכיטל אנדערש ווי בײ א דער־וואקסענעם בענק. די בייגער זענען אין אלע צייטן די זעלבע נור נאך נים פערהאלטם. פיל פון זיי בעשטעהן אם אנפאנג פון 2–3 טהיילן וואם צוזאמען ערשט דער נאך פארנאנדער אוג עם ווערם פון זיי איין בין.

בײ א קינד בשנה עם ווערם נעבוירען זענען איבערהויפט ווייך די אײ־בערשטע טהיילן פון קאפף־בייגער אוג זיי זענען דעקאלט נים פארנאנדער נעוואקסען. נור כים דער צייט ווערן זיי פערבייגערט אוג וואקסן פארנאנדער אוג עם ווערם ערשט פון זיי א האלטער שארבן אויך דעם כים.

בײ טהיילן קינדער זענען די בייגער אפילו שפעטער איך נעהר ווייך, טהיילס דורך דעם וואם זיי זענען שוואך נעבוירען אוג טהיילס דורך דער שלעכטער נאהרונג. בײ זיי וואקסן די קאפף־בייגער נים אזוי גשווינד צו זאבען, די פיסנעך קרופטן זיך אוים דורך דער שוועכער מאסא פוכ׳ם קארפער, אוג דער

רוקן קרוסט זיך אויך טהייל מאל אויס אוג עס קען זיך מאכן א נארב . דאס רוסט קען ענדיקהייט ווענען ווען מיר ווילען שפעטער נענוי שבייבן צוזאמקן מיט אנדערע קראנקהייטן פון די ביינער .

די ענטוויקלונג פון די ביינער דויערט ביז דעם 25 סטן אדער 30 סטן יאהר ; פון 30 ביז אנדערהאלב 50 יאהר ענדערט זיך די ביינער נאר ניסט ; נאך 50 יאהר הייבן זיי אן צוריק שוואך צו ווערן אוג קענן לייכטער צובראכן ווערן .

* * *

ערער ביין בעזונדער איז אייגנעהילם מיט א דין הייטל ווילכעם דינט צו ערנאהרן דעם בין , אוג אים פאלל ען דער בין ווערט בעשאדיגט אוג עם קוקט אב פון איהם , דינט דאס הייטל צו ערפילן דאס אב-געקומענע מיט נייעם מאטעריאל .

צו ערנאהרן די ביינער דינן אויסער דעם פערשידענע בלוט דאהרלעך ווילכע צייהן זיך פון אובער די ביינער אין דעם חלל פוג'ס בין רוך לאכלעך ווינקע גפיגן זיך אויף מאנכע ארטען אין בין .

* * *

מיר קאבן גשקריבן אם אנפאנג פון דעם־קאפיטל אז עס ווענן דא פיל קראנקהייטן בי די ביינער . די אפטעסטע קראנקהייטן ווענן :

צ ו ב ר ע כ ן א בין פון א פאל , א קלאפ אוג א שאם . א בין קען זיך אין נאנצן צובראכן אויף צוויי אדער דריי טטיקער , אדער נור פלאצן , דאס הייסט גשקאלטן ווערן אוג גים אין נאנצן צובראבן זין . טהייל מאל בלייבן די ווייבע טהיילן , דאס הייסט דאס פלייש איז די הים אויף דעם בין נאנץ , אוג טהייל מאל רייסט זיי דער צובראכענער בין אויבער , אוג דעמאלם איז דער בראך גפאהרליכער . אם ייהרהמן טרעפט זיך דער צופאל פון צובראכן א בין קינדער , ואם די ביינער ווענן נאך נים ועהר פעסט , אוג בי אלטע , ואם די ביינער הייבן שוין אן צוואך צו ווערן .

ווען א בין ווערט צו בראכן בעקומט דער מענט אויף יענעם ארט נרויסע שמערצן אוג קען נים בעוועגן ווענם אבר אין ווילכעם דער בין איז צובראכן . ווען קען שטעלם צוריק צוזאמן די צובראבענע ענקן פוג'ס בין אוינם צום אנדערן אוג מען לאזט זיי רוהן באנדעזשירטערהייט (אין גיפס) פון 4 ביז 6 וואכן , קלעבט זיי די נאטור אלין צוזאמן מיט נייעם בייגער-שטאף, אוג א וואונדער-ליכע זאך , אווי ווי א גוטער מייסטער מאכט זי רוקא אויף דעם צובראבענעם ארט דעם בין דיקקער , אזוי ווי צו בעוואהרענען אז עס ואל מעהר א ואלכער צופאל גים געשעהן .

אוֹ סְלֶעבֶּקען אַ בֵּיין הַייסְט דָער בֵּיין נָעמְט זִיךְ אַרוֹים פוּנ׳ם נָעלֶעבֶּק , דָאם הַייסְט אוֹיף דָעם אָרְט וואוּ צְוֵויי בֵּיינֶער בֵּיי אַ נָעזוּנְדֶעמְען מֶענְש זִיצֶען אֵיינֶ-נָעמְאכְט אֵיינֶער כִּים דָעם צְוֵויימֶען , צוּנָעמֶען זֵיי זִיךְ פַּאראַנאַנְדֶער אוּנ קֶעכֶּען זִיךְ מֶעהר נִיט פְּרֵיי בֶּעוועגֶען וִוי פְרִיהֶער . דָאם קוּמְט פוּן אַ קְלַאפּ אָדֶער אַ פַּאל , לָמָשָׁל פוּן אַ סְטַארְקֶען פַּאל אוֹיף דָעם אָרָעם אָדֶער אוֹיף דָער פַּיסְט לֶעבֶּקט זִיךְ אוֹים דָער אָרָעם-בֵּיין , דָאם הַייסְט דָאם קַיילִיכִיגָע קֶעפֶּאסֶקע , אוּנ דָעם דָאם בֵּיין נָעמְט זִיךְ אַרוֹים פוּנ׳ם קַיילִיכִיגֶען גְרוּבֶּל אִין דָער לָאפּאסֶקע , אוּנ דָעמְאלְם קֶען זִיךְ דִי הַאנְד נִיט בֶּעוועגֶען . טְהַיל כָּאל טָרָעפְּט זִיךְ אַז אַ בֵּיין לֶעבֶּקט זִיךְ אוֹים אֶפִילוּ אָהֶן אַ קְלַאפּ , וִוי בֶּאלְד אַז דִוּרְךְ אַ זַאנְגְרוּעֶרְעֶנְדֶע אֲנְצִינְדוּנְג אֲנְדֶערְט זִיךְ דִי צוּזַאמֶענְשְׁטֶעלוּנְג פוּן דָעם נָעלֶעבֶּקט , דָאם הַייסְט דָאם גְרוּבֶּל אוּנ דָאם קֶאפּעֶר פוּן דִי צְוֵויי בֵּיינֶער וָעהֶרֶן פְּלַאסְטִיש , אוּנ אַוועֶרֶאכְּ לֶעבֶּקט זִיךְ דָער בֵּיין אוֹים פוּן זִיךְ זֶעלְבְּסְט , וִוי מִיר זָעהֶן צוּם בֵּייְשְׁפִּיל אוֹיסְנָעקְרוּמְטֶע פִּינֶגֶער אוּנ קְרוּמְע פִּיס בֵּיי רֶעמַאטִיסְע קְרַאנְקֶע . בֵּיי אַנְאלְכֶע מֶענְשֶׁען זָענֶען דִי בֵּיינֶער סְהַיילְוויים אוֹיסְגֶעלֶעבֶּקט פוּן זִיךְ זֶעלְבְּסְט .

וָען עֶס לֶעבֶּקט זִיךְ אוֹים אַ בֵּיין דוּרְךְ אַ קְלַאפּ אָדֶער אַ פַּאל בֶּעקוּמְט דָער מֶענְש אוֹיף יֶענֶעם אָרְט שְׁטַארְקֶע שְׁמֶערְצֶען , עֶס וָועֶרְט דָאראָפּ נָעשְׁוואָלֶען אוּנ דָאם אַבֶּר אֶנְדֶערְט זִיךְ אִין גֶעשְׁטַאלְט דַאדוּרְךְ וָואס דִי עֶקְקֶען פוּן דִי בֵּיינֶער הָאבֶּען זִיךְ צוּזַאמְט טְהַיילְ כָּאל טָרָעפְּט זִיךְ אַז דָאם אוֹיסְגֶעלֶעבֶּקטֶע קֶאפּעֶר פוּנ׳ם בֵּיין וָועֶרְט אָבְּגֶעבָּאכֶּן , אוּנ דָאם פָּעהֶרֶעכְּט אִין אֲנְצִינְדוּנְג , נָאכְּ דֶעם וִוי אַ סְפָּעצִיאַלִיסְט צִיהְט שְׁמֵארְק אוֹים דָאם אֲבֶּר אוּנ שְׁמֶעלְט צוּרִיק אַרַיין דֶעם אוֹיסְגֶעלֶעבֶּקטֶען בֵּיין אוֹיף זַיין אָרְט .

אַנְאָנְצִינְדוּנְג אִין דִי בֵּיינֶער קֶען זַיין אֲדֶער אִין דֶעם הַייסְט֒ל וָואס הִילְט אַיין דֶעם אָדֶער אִינ׳ם בֵּיין זֶעלְבְּסְט . אוֹיף דֶעם אָרְט וואוּ דִי אֲנְצִינְדוּנְג דָאס זִיךְ נָעמַאכְט אוֹיף דֶעם בֵּיין בֶּעקוּמְט דָער כָּעגְש שְׁמֶערְצֶען , דָאם אָרְט וִוערְט נָעשְׁוואָ-לֶען , רוֹים אוּנ עֶרְהִיצְט . אִיבּ דָער שְׁמֶאנְד דוּעֶרְט נאָכְּ דָער בֵּיין צוּ פָּרַאכְּ-גֶיעֶנֶען , דָאם הַייסְט עָר פוּילְט אוּנ עֶס פְּלִיסְט פוּן אִיהם דָאפּ (פְּלִיסְנֶע מאַטֶעריֶע) . דִי רַאפּ֒ן לֶעבֶּרְט זִיךְ אַ נָעוויסְע צַייט דִי הוּיט אוּנ רִינְט אַרוֹים צוּזַאכְּטֶען כִּים דִינֶע שְׁטֶעלֶעךְ פוּנ׳ם פָּערְדֶארְבֶּענֶעם בֵּיין , – דָאם רוּפְט סֶען פִּיסְטוּל . עֶס פֶּערְשְׁטֶעהְט זִיךְ אַז דֶעמָאלְם הָעלְפְּט נִיט דָאם פֶּערְהַיילֶען פוּנ׳ם לֶעבֶּל אִין דָער הוּיט ; סֶען מוּז הַיילֶען דֶעם בֵּיין .

אַנְאָנְצִינְדוּנְג אִינ׳ם בֵּיין טָרָעפְּט זִיךְ אֲפְּט בֵּי סְקְרוֹפוּל קְרַאנְקֶע אָדֶער בֵּי רֶעמַאטֶען לַיידֶענֶדֶע . טְהַיל כָּאל טָרָעפְּט זִיךְ אַז דָער בֵּיין אִיז אִין נַאנְצֶען נָעזוּנְד נור דִי אֲנְצִינְדוּנְג הָאט זִיךְ בֶּעוויזֶען אִינ׳ם מָארְךְ פוּנ׳ם בֵּיין , דָאם אִיז אַיינֶם פוּן דִי נָעפָּאהְרְלִיכְסְטֶע קְרַאנְקהַייטֶען. (אוֹיסְפִּיהְרְלִיכֶעם אִיבֶּער בֵּיינֶערְקְרַאנְקהַייטֶען שְׁפָּעטֶער).

פריז 15 קאפ׳.
מיט פאסט-געלד 17 קאפ׳.

צו בעקומען ביי:
דר׳. פרענקעל, וואַרשא, דזיקא 4.
אוּן ביי:
M. Веберъ, Варшава, Ормиая 11
ווי אויך ביי אללע מוכרי ספרים.

Stanford University Libraries
3 6105 023 589 406

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-600
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

TE DUE